

MAREK KURYŁOWICZ

 <http://orcid.org/0000-0001-5339-5489>
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Szkic do dziejów tzw. romanistyki marksistowskiej

1. W dyskusji nad znaczeniem nauki prawa rzymskiego pojawił się w okresie powojennym nowy nurt metodologiczny, oparty o doktrynę marksistowską. Przy krytycznym podejściu do zbyt dogmatycznego i ahistorycznego w konsekwencji ukazywania prawa rzymskiego sugerowano porzucenie w romanistyce prawniczej przestarzałych metod tradycyjnej romanistyki „burżuazyjnej” na rzecz nowatorskiej, bardziej postępowej i uzasadnionej ideologicznie wizji prawa rzymskiego jako ukształtowanej historycznie pewnej „formy rozwojowej w dziejach prawa”¹. Propozycje zmierzały do wyodrębnienia osobnego i przyszłościowego kierunku, a mianowicie romanistyki marksistowskiej. Miała ona pchnąć naukę prawa rzymskiego na nowe tory, odchodząc od utartych szlaków tradycyjnej romanistyki. Ta bowiem, zdaniem nowych ideologów, nie była w stanie zrozumieć postulatów materializmu historycznego, w szczególności dominującej roli państwa oraz elementu klasowego w badaniach prawno-historycznych². Walka klas powinna być elementem koniecznym analiz naukowych, a historyzm marksowski miał pomóc wykrywać obiektywne prawidłowości rozwoju i postępu społecznego oraz podkreślać historyczną zmienność instytucji państwowo-prawnych³. Rolą romanistyki marksistowskiej miało być zatem odejście

¹ Por. wstępnie K. Opałek: *Problemy metodologiczne nauki prawa*. Warszawa 1962, s. 209.

² M. Bartošek: *Diritto Romano e Teoria dello Stato e del Diritto*. Zaragoza 1967 (Separata de Le Revista „Temis” 1967, nr 21), s. 74; do tego recenzja Mariana Niziołka: „Czasopismo Prawno-Historyczne” [dalej: CPH] 1970, T. 22, z. 2, s. 252—258.

³ O metodzie materializmu dialektycznego i historycznego patrz m.in. A. Spirkin: *Zarys filozofii marksistowskiej*. Warszawa 1968, s. 234—330, 612—622; T. Ojzerman: *Powstanie fi-*

od formalizmu i dogmatyzmu, właściwych nauce burżuazyjnej, na rzecz nowej metodologii materializmu dialektycznego i historycznego⁴.

Początków tego nurtu metodologicznego w romanistyce prawniczej należy upatrywać jeszcze w latach trzydziestych XX w.⁵, intensywniejszy rozwój przypadł jednak na okres powojenny, w szczególności na lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte. Miejscem tej ekspansji ideologicznej stały się przede wszystkim państwa, które dostały się pod wpływ ZSRR, w samym bowiem „Kraju Rad” prawo rzymskie przez długie lata po rewolucji październikowej było zanedbywane i pomijane. Za pionierskie w tym zakresie uznano powojenne publikacje podręcznikowe: część drugą podręcznika do dziejów państwa i prawa Iwana S. Peretierskiego: *Drevnij Rim* (Moskwa 1945); zbiorowy podręcznik: *Rimskoje czastnoje prawo*, pod red. m.in. I.B. Nowickiego i I.S. Peretierskiego, wydany przez Wszechzwiązkowy Instytut Nauk Prawniczych Ministerstwa Sprawiedliwości ZSSR (Moskwa 1948); oraz odrębny podręcznik Iwana B. Nowickiego, aczkolwiek pod tym samym tytułem: *Rimskoje czastnoje prawo* (Moskwa 1948)⁶.

Już wtedy I.B. Nowicki wskazał, że dla prawnika sowieckiego, zwłaszcza praktyka, prawo rzymskie, jako prawo obce dla podstaw prawa socjalistycznego, nie ma żadnego znaczenia, a dotychczasowe badania romanistyczne nie mieszczą się w metodologii marksistowskiej. Pojawiały się również twierdzenia, że prawo rzymskie jest dla formowania socjalistycznego prawnika wręcz szkodliwe, ponieważ wprowadza prawo rzymskich wyzyskiwaczy do stosunków socjalistycznych⁷. W opublikowanej w 1948 r. recenzji podręcznika Iwana B. Nowickiego i Iwana S. Peretierskiego akademik Władimir N. Serebrowski skrytykował jednak poglądy autorów podręcznika, zarzucając im właśnie podejście nienau-

---

lozofii marksistowskiej. Warszawa 1966, s. 369—530; W. Tatarkiewicz: *Historia filozofii*. T. 3. Warszawa 1970, s. 44—51. Patrz również T. Kachlak: *K. Marks i F. Engels o starożytności klasycznej*. Warszawa 1967.

⁴ O znaczeniu klasyków naukowego komunizmu dla badań nad prawem rzymskim pisał również słowacki romanista Karol Rebro: *Socialistická spoločnosť a rímskoprávna kultúra*. Bratislava 1979, s. 7—18; Idem: *Società socialista e cultura giuridica romana*. „Index. Quaderni camerti di studi romanistici” 1983—1984, n. 12, s. 1—8. Por. też P. Blaho: *Otázky rozvoja marxistickej vedy o rímskom práve a jej význam v socialistickej spoločnosti*. „Právny obzor” 1974, T. 57, s. 814—821.

⁵ M. Bartošek: *Římské právo a socialistická společnost*. Praha 1966, s. 29 — jako pierwszy przyczynek do rozwoju romanistyki marksistowskiej wskazywał pracę Iwana S. Peretierskiego: *O prawnym położeniu niewolnika w starożytnym Rzymie*. „Uczonyje zapiski”. Moskwa 1939, s. 123—145.

⁶ Por. M. Bartošek: *Římské právo...*, s. 112; do tego recenzja Kazimierza Kolańczyka: CPH 1968, T. 20, z. 2, s. 153—160.

⁷ Cyt. za: D. Stojčević: *Sollen die Studenten der Rechtswissenschaft in den sozialistischen Ländern römisches Recht als Pflichtfach haben*. In: *Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts. Referate der Internationalen Arbeitskonferenz für Rechtsgeschichte und römisches Recht* [dalej: *Einzelne Probleme*] (Szeged 18—20 September 1969). „Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica”. Szeged 1970, s. 334.

kowe i antymarksistowskie, ponieważ — jego zdaniem — prawo rzymskie nie tylko odegrało czołową rolę w starożytności, ale wpłynęło ponadto w znaczący sposób na rozwój prawa feudalnego i kapitalistycznego w Europie. Z tego powodu, zauważył recenzent, prawa rzymskiego nie można stawiać na równi z innymi, ale mniej w dziejach znaczącymi, prawami antycznymi (np. greckimi, babilońskim, egipskim). Autor recenzji wskazał również, że autorzy nie uwzględnili podstawy ekonomicznej, społecznej i klasowej w ukształtowaniu się prawa rzymskiego⁸. Pogląd o praktycznej przydatności prawa rzymskiego dla zrozumienia burżuazyjnego prawa, niezbędnego zwłaszcza w zagranicznych stosunkach handlowych, został z czasem przyjęty, aczkolwiek nie oznaczało to przejścia zasad prawa rzymskiego do prawa socjalistycznego⁹.

Te podręcznikowe publikacje radzieckich historyków prawa nie wywołały jednak większego oddźwięku w romanistyce zachodniej, albowiem w myśl zasady *sovietica non leguntur* pozostały nieznanymi¹⁰. Dodać też trzeba, że badania naukowe nad prawem rzymskim nie rozwinęły się szerzej również w samym Związku Radzieckim, ponieważ starożytnym Rzymem zajęli się przede wszystkim historycy, którzy stosownie do wytycznych nowej ideologii koncentrowali się na problemach klasowego ustroju politycznego, roli niewolnictwa w społeczeństwach antycznych czy kryzysach społeczno-gospodarczych¹¹. Dzisiaj można mówić o renesansie studiów romanistycznych w Rosji¹².

⁸ W.N. Serebrowskij: „Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo” 1948, nr 11, s. 79—86. Tę recenzję wskazywano jako prawdopodobną przyczynę zmiany poglądów Iwana B. Nowickiego, widoczną po prawie dekadzie w nowym wydaniu podręcznika. Por. E. Pólay: *Das römische Recht in den sozialistischen Ländern*. „Labeo” 1967, Bd. 13, s. 363; D. Stojčević: *Sollen die Studenten der Rechtswissenschaft in den sozialistischen Ländern römisches Recht als Pflichtfach haben*. In: *Einzelne Probleme*, s. 334.

⁹ Por. E. Pólay: *O nowe kierunki badań prawa rzymskiego*. CPH 1963, T. 15, z. 2, s. 278; Idem: *L'insegnamento del diritto romano nei paesi socialisti*. „Studi Sassaesi” I. Milano 1969, s. 582.

¹⁰ M. Bartošek: *Římské právo...*, s. 29.

¹¹ Por. np. N.A. Maszkın: *Historia starożytnego Rzymu*. Warszawa 1950; H. Sztajerman: *Spoleczeństwo zachodniorzymskie w III w.* Warszawa 1960; S.L. Utczenko: *Kryzys i upadek republiki w starożytnym Rzymie*. Warszawa 1973; W.I. Kuziszczin: *Genesis rabowładzielczeskich latifundij w Italii (II w. do n.e. — I w. n.e.)*. Moskwa 1976 — por. M. Kuryłowicz: CPH 1975, T. 27, z. 1, s. 237. Ponadto: *Stalin i nowa koncepcja historii Rzymu*. W: J. Giedroyć: *W poszukiwaniu innej historii. Antologia tekstów opublikowanych na łamach periodyków Instytutu Literackiego w Paryżu*. Red. R. Stobiecki, S.M. Nowinowski. Łódź 2015, s. 95—106.

¹² Ostatnio na ten temat: W. Kosior: *Nauczanie prawa rzymskiego we współczesnej Rosji*. „Annales UMCS” 2018, Vol. LXV, s. 83—106 z dalszą literaturą; dla uzupełnienia wskazać należy jeszcze m.in. M. Jankowski: *Le droit romain en Union soviétique*. „Revue historique de droit français et étranger” (RHD) 1990, Vol. 68, No. 1, s. 43—50; A. Wacke: *Zur gegenwärtigen Lage der Romanistik in Europa*. „Orbis Iuris Romani” (OIR) 2000, Bd. 6, s. 209; Idem: *Zentrum für römisches Recht an Moskaus Lomonossow-Universität gegründet*. „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung” (ZSS) 1998, Bd. 115, s. 788—791. Ponadto sprawozdania z konferencji we Władywostoku, wymienione w recenzji Marka

2. W pozostałych krajach tzw. demokracji ludowej romanistyka marksistowska prezentowana była w ogólności skromnie, z wyjątkiem Czechosłowacji¹³. Tu prawo rzymskie znikło w 1949 r. z programu czechosłowackich studiów uniwersyteckich, co przypisuje się wpływowi głównego wówczas ideologa marksistowskiego Josefa Turečka¹⁴. Jego zdaniem historię prawa antycznego Rzymu należało badać jedynie z pozycji marksizmu-leninizmu, ze szczególnym podkreśleniem klasowości ówczesnych stosunków społecznych i prawnych. Studenci również nie powinni być obciążani tym „indywidualistycznym prawem niewolniczym”. Było to prawo „wyzyskiwaczy” i „niewolnicze” w klasycznej postaci¹⁵. Prawo rzymskie zostało częściowo włączone do powszechnej historii państwa i prawa. Dopiero w 1969 r. przywrócono prawo rzymskie prywatne jako obowiązkowy przedmiot na wydziale prawnym w Bratysławie, zaś od roku akademickiego 1974/1975 przywrócono je w pozostałych uniwersytetach¹⁶.

Mimo zesłania prawa rzymskiego w głąb powszechnej historii państwa i prawa pozostało ono nadal polem badawczym czechosłowackiej romanistyki, zwłaszcza w zakresie jego roli i znaczenia w warunkach państwa socjalistycznego. To właśnie z Czechosłowacji pochodzą czołowe monografie w tym zakresie: Karola Rebro *Socialistická spoločnosť a rímskoprávna kultúra* (Bratislava 1979) oraz Milana Bartoška *Římské právo a socialistická společnost* (Praha 1966)¹⁷. Ostatecznie to właśnie ten czeski romanista uznany został za „herolda marksistowskiej romanistyki”¹⁸. Pewną powściągliwość wobec metody historycznego

---

Kuryłowicza z książki: O.A. Pidoprigora: *Rímske privatne právo. Akademickeskij kurs*. Kiiw 2001. „Zeszyty Prawnicze” 2002, T. 2, s. 210, przyp. 2, 3; także sprawozdanie z konferencji w Irkucku — M. Kuryłowicz: *XII Kolokwium romanistów z państw centralnej i wschodniej Europy oraz Azji. Irkuck, 12—16 października 2009*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2010, T. 13, s. 380—385.

¹³ Ostatnio na ten temat: B. Czech-Jeziarska: *Problematyczna pozycja prawa rzymskiego po II wojnie światowej w państwach socjalistycznych — przypadek Czechosłowacji*. W: *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*. Gdańsk—Olsztyn 2017, s. 65—74. Por. też M. Niziołek: *Über den Unterricht des römischen Rechts in sozialistischen Staaten*. „Rivista internazionale di diritto romano e antico” (RIDA) 1969, n. 16, s. 443—453.

¹⁴ Josef Tureček (1900—1979) — czeski historyk prawa i kanonista, dziekan wydziału prawnego na Uniwersytecie Karola w Pradze w latach 1948—1952. Por. L. Soukup: *Josef Tureček. V: Antologie československé právní vědy v letech 1918—1939*. Praha 2009, s. 85—86.

¹⁵ J. Tureček: *Reforma právníckého studia*. Praha 1946, s. 83; Idem: *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha 1963, s. 243.

¹⁶ Zob. K. Rebro: *Socialistická společnost...*, s. 22, 31—32; V. Vaněček: *Nauczanie historii prawa w Czechosłowacji*. CPH 1957, T. 9, z. 1, s. 403—405.

¹⁷ Więcej o Milanie Bartošku i jego aktywności naukowej zob. B. Czech-Jeziarska: *Milan Bartošek i problem „właściwej metody” w badaniach nad prawem rzymskim* (z dalszą literaturą). W: *In varietate concordia. Księga jubileuszowa z okazji XXX-lecia pracy naukowej Profesora Bronisława Sitka*. Warszawa 2019 [w druku].

¹⁸ Tak K. Kolańczyk w recenzji wskazanej monografii M. Bartoška określa jej autora. CPH 1968, T. 22, z. 2, s. 153—160.

i dialektycznego materializmu w nauce prawa rzymskiego wykazywali słowaccy uczeni — wymieniony już Karol Rebro¹⁹ oraz Peter Blaho²⁰.

Wśród romanistów umiarkowanie podkreślających zastosowanie metody marksistowskiej w badaniach z zakresu prawa rzymskiego należy wymienić ponadto węgierskiego uczonego Eleméra Pólaya, którego poglądy były popularyzowane również w Polsce²¹. Twierdził on, że z uwagi na utrzymującą się w państwach socjalistycznych wymianę towarowo-pieniężną prawo rzymskie może mieć nadal znaczenie dla kształcenia prawników w tych państwach, chociaż ze względów ideologicznych prawo socjalistyczne było jakościowo inne niż treści prawa rzymskiego. Należało zatem przyjąć metodę wielopłaszczyznową, czyli położyć nacisk na przedstawianie instytucji prawa rzymskiego w ich rozwoju historycznym oraz ukazywać wybrane instytucje prawa rzymskiego w powiązaniu z instytucjami prawnymi kapitalistycznymi. Trzecią płaszczyznę tworzyły takie instytucje prawa rzymskiego, które miały swoją kontynuację w socjalistycznym prawie cywilnym i należało ujawniać ich rzymskie korzenie²². E. Pólay duży nacisk kładł przy tym na zapoznanie studentów z metodą prawoznawczą i logiką rzymskich jurystów. W całości prawo rzymskie uznawane było na Węgrzech za dyscyplinę historyczno-teoretyczną i propedeutyczną wobec klasycznego prawa cywilnego, a szerzej — prawa prywatnego²³. Węgierska dyskusja wokół nauczania prawa rzymskiego miała na celu przede wszystkim obronę dydaktyki i nauki prawa rzymskiego przed tezami o nieprzydatności prawa rzymskiego w warun-

¹⁹ Dr h.c. prof. JUDr Karol Rebro, DrSc. (1912—2000) — wybitny słowacki romanista; zob. P. Blaho: *Karol Rebro — analiza jeho vedeckeho diela*. „Pravny obzor” 2012, T. 95, s. 403—417; por. też J. Ciągwa: *Karol Rebro (1912—2000)*. CPH 2002, T. 54, z. 1, s. 483—484.

²⁰ P. Blaho np. zwracał uwagę na znaczenie metody formalno-dogmatycznej, która — jego zdaniem — pozwala lepiej dostrzec rolę prawa rzymskiego jako wprowadzenia do współczesnego prawa cywilnego; por. jego *Otázky rozvoja...*, s. 814—821. Dr h.c. JUDr. Peter Blaho, CSc (1939—2018) — wybitny słowacki prawnik, profesor historii prawa, prawa rzymskiego i kościelnego na uniwersytetach w Bratysławie i Trnawie. Pełnił liczne funkcje akademickie oraz w organizacjach i wydawnictwach naukowych, komendant rycerski Orderu św. Grzegorza, odznaczony przez prezydenta Republiki Słowacji Krzyżem Pribiny I Klasy.

²¹ E. Pólay: *O nowe kierunki...* s. 277—286; por. też przyp. 8 i 9. O romanistyce węgierskiej ponadto: F. Benedek: *Pflege und Literatur des römischen Rechts in Ungarn seit 1945*. In: *Einzelne Probleme*, s. 169—180; Z. Bernáth: *Praktische Bedeutung des Unterrichtes des Rechtsgeschichte und des römischen Rechtes vom Gesichtspunkt des geltenden Rechtes*. In: *Einzelne Probleme*, s. 181—187; R. Brósz: *Bekämpfung versteinierter Vorurteile und andere aktuelle Aufgaben im Unterricht des römischen Rechts*. In: *Einzelne Probleme*, s. 219—232.

²² W tym sensie również M. Kuryłowicz: *Das römische Recht in seiner Bedeutung für den Unterricht im gegenwärtigen Zivilrecht in der VR Polen*. In: *Internationale Konferenz für Rechtsgeschichtswissenschaft*. Humboldt Universität zu Berlin. Protokollband 1. Berlin 1978, s. 49—60.

²³ E. Poláy: *Reforme und Reformvorschläge im Bereiche des Unterrichtes des römischen Rechts nach dem zweiten Weltkrieg in Ungarn*. V: *Právnická vzdelenost' na Slovensku, 1848—1971*. Bratislava 1975, s. 349—356.

kach państwa socjalistycznego i w konsekwencji o potrzebie jego likwidacji. Ten kierunek był zresztą charakterystyczny również dla polskiej romanistyki²⁴.

W Bułgarii czołową pozycję zajmował Michaił Andreev — autor kilkakrotnie wznawianego podręcznika *Rimsko czastno prawo*²⁵, w którym przedstawił zasady, pojęcia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego w ujęciu marksistowsko-leninowskiej nauki, przede wszystkim poprzez ukazanie ich w klasowej genezie i funkcji. Podręcznik oceniono jako zajmujący wysoką pozycję w romanistyce marksistowskiej²⁶. W ówczesnej Jugosławii temat prawa rzymskiego w państwach socjalistycznych podjął Dragomir Stojčević²⁷. Według niego prawo rzymskie powinno być przedmiotem obowiązkowym, ponieważ spełnia ważną rolę w kształceniu młodego prawnika, także w krajach socjalistycznych, gdzie powinno mieć nawet lepszą pozycję niż w kapitalistycznych. W argumentacji odwołał się do Włodzimierza Lenina: „Zacytuję tu słowa Lenina, który na pytanie »jak można wyuczyć się komunizmu« odpowiedział: »Popełniacie wielki błąd sądząc, że można zostać komunistą bez poznania wiedzy, jaką nagromadziła ludzkość. Nie wystarczy wyuczyć się haseł komunizmu i poznać osiągnięcia komunizmu, nie znając tej całej wiedzy, z której komunizm wyniknął. Jeśli zadacie sobie pytanie, dlaczego miliony ludzi chce poznać naukę Marksa i rewolucyjnej klasy, to uzyskacie jedyną prawdziwą odpowiedź: ponieważ Marks czerpie z całej wiedzy, jaką ludzkość nagromadziła w okresie kapitalizmu. Kultura proletariacka może opierać się tylko na kulturze wypracowanej przez całą ludzkość«²⁸.

Konieczność utrzymania prawa rzymskiego na studiach prawniczych uzasadniał zaś następująco: „Prawo rzymskie jest częścią historii oraz historii prawa, co ma bardzo duże znaczenie dla prawników socjalistycznych. Prawnika nie może być obojętny wobec zjawisk, które wymagająważenia na szali sprawiedliwości. Nie można ograniczać się do bezosobowych paragrafów. Prawnika powinien być aktywnym bojownikiem o należyte i sprawiedliwe zastosowanie ustaw, które powstały w konkretnych uwarunkowaniach i są wynikiem określonej polityki, nakierowanej na uzyskanie wyznaczonego celu w określonych przypadkach,

²⁴ Por. M. Kuryłowicz: *Wokół zagadnień nauczania prawa rzymskiego*. „Życie Szkoły Wyższej” 1974, nr 3—4, s. 57—63; Idem: *Tradycje prawa rzymskiego w rozwoju polskiego prawa cywilnego*. W: *Tradycja i postęp w prawie*. Lublin 1983, s. 75—94.

²⁵ Pierwsze wydanie Sofia 1958. Por. recenzja H. Kupiszewskiego: „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung” (ZSS) 1959, Bd. 76, s. 668—669.

²⁶ Por. recenzje kolejnych wydań podręcznika: A. Wiliński: CPH 1961, T. 13, z. 2, s. 239—244; J. Sondel: CPH 1963, T. 15, z. 1, s. 299—303; M. Kuryłowicz: CPH 1977, T. 29, z. 2, s. 227—232.

²⁷ D. Stojčević: *Sollen die Studenten der Rechtswissenschaft in den sozialistischen Ländern römisches Recht als Pflichtfach haben*. In: *Einzelne Probleme*, s. 331—340. Dragomir Stojčević (1913—1986) był profesorem prawa rzymskiego w Belgradzie i autorem wielokrotnie wznawianego podręcznika *Rimsko privatno prawo* (25 wydań w latach 1954—1985).

²⁸ Tłum. — M.K.

które również powstały w określonych warunkach. Dlatego prawnik musi znać nie tylko przepisy, lecz musi włączyć się w stosunki społeczne swojego kraju oraz rozumieć politykę ustawodawcy, musi znać społeczne uwarunkowania prawa oraz podłoże czynów bezprawnych, a także znać procesy psychiczne, zachodzące u sprawcy. Prawnik znajduje się ponadto we współczesnym społeczeństwie, w którym zachodzą szybkie i rewolucyjne przemiany. Socjalistyczny prawnik musi być w stanie widzieć przepisy prawa i inne akty prawne nie czysto statycznie, lecz w rozwoju i w ramach wspólnoty, w której one powstały. W naukach przyrodniczych stosuje się eksperymenty, pokazujące różne zależności, ale nie mają one zastosowania w naukach społecznych, np. nie da się przeprowadzić eksperymentu z zastosowaniem wyzysku. Natomiast mogą studenci poznać eksperymenty społeczne dzięki historii. Dlatego nauka historii prawa odgrywa bardzo znaczącą rolę w kształceniu prawniczym²⁹.

Podobnie Marijan Horvat z Jugosławii zauważał, że każde cywilizowane społeczeństwo opiera się na bazie prawa rzymskiego, a jurysprudence rzymska jest podstawą współczesnej jurysprudence cywilnoprawnej z uwzględnieniem terminologii prawniczej, zaczerpniętej z prawa rzymskiego. Pomaga też lepiej poznać prawo prywatne międzynarodowe³⁰.

Radykalne cięcia nastąpiły w Niemieckiej Republice Demokratycznej, gdzie nauka prawa pozostała w ogóle tylko na dwóch wydziałach. Biblioteki prawnicze z lat poprzednich zostały sprzedane przez Zentralantiquariat der DDR za zachodnie dewizy jako bezwartościowe dla marksistowskiej nauki³¹. Prawo rzymskie jako przedmiot wykładowy oraz dyscyplina naukowa przestało właściwie istnieć, aczkolwiek nie udało się go całkiem wyeliminować. Zajmowali się nim ubocznie historycy starożytności, jak np. Gottfried Härtel (Leipzig) i Liselot Huchthausen (Rostock). Sporządzili oni m.in. wybór źródeł prawa rzymskiego³². Jedyne zarys prawa rzymskiego (100 stron) dla potrzeb NRD napisał Adam Wiliński, profesor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie³³. W 1976 r. został odrzucony obowiązujący dotychczas niemiecki kodeks cywilny (BGB). W dys-

²⁹ Tłum. — M.K.

³⁰ Por. „*Colloqui*” con i Romanisti dei Paesi Socialisti. *Rassegna 1974—1984*. Gruppo di ricerca sulla diffusione del Diritto romano. Sassari 2000, s. 68. Marijan Horvat (1903—1967) był profesorem prawa rzymskiego w Zagrzebiu oraz autorem podręcznika *Rimsko Pravo* (pierwsze wydanie 1948, najnowsze wznowienie 2017).

³¹ A. Wacke: *Zur gegenwärtige Lage...*, s. 208—210.

³² L. Huchthausen, G. Härtel: *Römisches Recht*. Berlin—Weimar 1975 (2. Aufl. 1983), 524 strony.

³³ A. Wiliński: *Das römische Recht. Geschichte und Grundbegriffe des Privatrechts mit einem Anhang über Strafrecht und Strafprozess*. Leipzig, 1966. Podręcznik ten używany był również w Szwajcarii. Spotkał się z wieloma przychylnymi recenzjami — zob. M. Kuryłowicz: *Prof. dr Adam Wiliński (w 100-lecie urodzin i 60-lecie doktoratu)*. „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2009, nr 12, s. 20—21, przyp. 35; A. Chmiel: *Studia Profesora Adama Wilińskiego nad rzymskim prawem karnym*. „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2010, nr 13, s. 123—132.

kusji nad projektem nowego kodeksu cywilnego (ZGB) zostało podkreślone, że nowe stosunki społeczne i ekonomiczne, jakie rozwinęły się w społeczeństwie socjalistycznym, nakazują odrzucenie anachronicznego kodeksu burżuazyjnego. Zauważono też, że wprowadzenie ZGB pozwoli wyhamować wpływy prawniczej ideologii burżuazyjnej na społeczeństwo i prawo socjalistyczne. Dodatkowym argumentem była okoliczność, że to samo prawo cywilne nie może funkcjonować w społeczeństwie socjalistycznym NRD i burżuazyjnym RFN³⁴. Taka sytuacja utrzymała się w zasadzie do końca istnienia NRD, choć z czasem dopuszczono wykład prawa rzymskiego jako przedmiot fakultatywny (jeden semestr), ale jako dyscyplina naukowa wymarło³⁵.

3. W Polsce losy prawa rzymskiego były dość zmienne³⁶. W 1964 r. sugerowano poważne zastanowienie się, czy utrzymanie tradycyjnego i obligatoryjnego samodzielnego wykładu oraz egzaminu z prawa rzymskiego jest w ogóle celowe, czy może lepiej byłoby ograniczyć je do części w ramach powszechnej historii prawa³⁷. Widoczne są tu wpływy modelu czechosłowackiego, któremu sprzeciwiał się np. belgradzki romanista D. Stojčević; pisał on następująco: „Z powyższych uwag wynikałoby, że największą rolę spełnia powszechna historia państwa i prawa, która ma szerszy zasięg historyczny niż samo prawo rzymskie. Ale jest to pogląd błędny. Nic nie ujmując tej historii, ma ona jednak bardzo obszerny zakres i w rezultacie przynosi tylko krótki, pobieżny i sumaryczny przegląd zjawisk społecznych i prawnych, w tym prawa prywatnego. Powszechna historia nie ma możliwości wnikania w poszczególne instytucje i ich uwarunkowania, w uzasadnienia aktów prawnych i w cele państwa, we wzajemne oddziaływania instytucji prawnych, w ustalanie czynników wpływających na tworzenie i stosowanie prawa, co jest przecież istotne dla socjalistycznych prawników. To byłoby możliwe w odniesieniu do jednego, konkretnego państwa, a nie w obszarze powszechnej historii³⁸.

Stanowisko zmierzające do ograniczenia przedmiotów i nauk historyczno-prawnych było wyrazem dość rozpowszechnionej wówczas tendencji do nadawania studiom prawniczym bardziej praktycznego charakteru; ta tendencja zresztą

³⁴ M. Żołnierczuk: *Elementi romanistici nel Codice civile della Repubblica Democratica Tedesca*. „Index” 1988, n. 16, s. 215—220.

³⁵ A. Wacke: *Zur gegenwärtige Lage...*, s. 208. Por. też „Colloqui” con i Romanisti dei Paesi Socialisti..., s. 68 (M. Horwat).

³⁶ Ostatnio na ten temat: B. Czech-Jezińska: *Roman law in People's Poland. Stages of transformation*. „The Journal of Juristic Papyrology”. Supplement XXIX (*Mater familias. Scritti romanistici per Maria Zabłocka*). Varsavia 2016, s. 119—134.

³⁷ Tak np. H. Kempisty: *O właściwy profil i program studiów prawniczych*. „Prawo i Życie” 1964, nr 11 (211), s. 2. Por. B. Czech-Jezińska: *Powojenne losy nauczania prawa rzymskiego w Polsce Ludowej (1944—1989)*. „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, nr 8 (1), s. 83, przyp. 35.

³⁸ D. Stojčević: *Sollen die Studenten der Rechtswissenschaft in den sozialistischen Ländern römisches Recht als Pflichtfach haben*. In: *Einzelne Probleme...*, s. 336. Tłum. — M.K.

stale odżywa. Ograniczenie historii prawa (z prawem rzymskim włącznie) miało nastąpić na korzyść np. prawa gospodarczego, ekonomii socjalizmu czy naukowej organizacji pracy lub innych wyspecjalizowanych przedmiotów. Pozycji prawa rzymskiego bronili — poza romanistami — również cywiliści, którzy widzieli w nim propedeutykę prawa cywilnego³⁹. Bardziej ideologicznie nastawieni koryfeusze ówczesnej nauki (jak np. Adam Łopatka) twierdzili inaczej: „Nie widzę natomiast racjonalnego uzasadnienia dla samodzielnego wykładu prawa rzymskiego. Jeśli taki wykład miałby — jak to się niekiedy przyjmuje — być wprowadzeniem do prawa cywilnego, to lepsze byłoby — o ile takie wprowadzenie w ogóle jest konieczne — studium dawnego polskiego prawa cywilnego albo np. Kodeksu Napoleona”⁴⁰.

Argumentów na uzasadnienie przydatności nauczania prawa rzymskiego również dla socjalistycznego prawnika jednak nie brakowało. Podnoszono, że kształcenie prawników nie może ograniczać się do prawa obowiązującego, a wydziały prawa nie mogą być szkołami zawodowymi. Potrzebne jest nauczanie kultury prawnej, teoretycznych podstaw prawa, niezbędne jest też gruntowne studium historyczno-prawne⁴¹. Należy więc podzielić — także obecnie — pogląd wybitnego polskiego cywilisty (Witolda Czachórskiego), że można wprawdzie ukończyć studia prawnicze bez znajomości prawa rzymskiego i historii prawa, ale nie można wówczas być dobrym prawnikiem, a na pewno dobrym cywilistą⁴².

Niepokojące projekty reform studiów uniwersyteckich jednak sprawdziły się i reforma studiów z 1975 r. odebrała prawu rzymskiemu pozycję samodzielnego przedmiotu, redukując je do części szeroko rozumianej historii prawa⁴³. Co ciekawe, reforma ta „dogoniła” w ten sposób wskazany już model czechosłowacki

³⁹ W kwestii związków prawa rzymskiego z cywilnym zob. m.in. M. Kuryłowicz: *Das römische Recht in seiner Bedeutung für den Unterricht im gegenwärtigen Zivilrecht in der VR Polen*. In: *Internationale Konferenz...*, s. 49—60; R. Sacco: *Il Sustrato romanistico del diritto civile dei paesi socialisti*. In: *Studi in onore di Giuseppe Grosso*. Vol. IV. Torino 1971, s. 739—756.

⁴⁰ A. Łopatka: *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historyczno-prawnych wśród nauk historycznych i prawnych*. CPH 1970, T. 22, z. 1, s. 200. Szerzej na temat tej dyskusji i wprowadzonych zmian zob. B. Czech-Jeziarska: *Powojenne losy...*, s. 77—92.

⁴¹ Por. przyp. 24.

⁴² W. Czachórski: *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historyczno-prawnych wśród nauk historycznych i prawnych*. CPH 1969, T. 21, z. 2, s. 172. O znaczeniu nauczania prawa rzymskiego dla nauk cywilnoprawnych zob. też A. Dell’Oro: *Il diritto Romano oggi in Polonia*. In: *Conversazioni Giuridiche*. Bologna 1970, s. 53—58; A. Wiliński: *Das Problem eine didaktischen Zusammenarbeit von Romanisten und Zivilisten in der Rechtswissenschaftlichen Fakultäten*. In: *Einzelne Probleme*, s. 341—346. O niespełnionych nadziejach na taką współpracę ostatnio M. Kuryłowicz: *Illotis manibus. Henryk Kupiszewski i współczesne dyskusje romanistyczne w Polsce*. „Zeszyty Prawnicze” 2015, T. 15, nr 2, s. 99—112.

⁴³ Bliżej na ten temat B. Czech-Jeziarska: *Środowisko romanistyczne wobec „reformy Baszkiewicza” z 1975 roku*. W: *Ad laudem magistri nostri. Mistrzowie. Dzieła romanistyki polskiej*. Red. E. Gajda. Toruń 2018, s. 7—27.

z 1949 r., kiedy to prawo rzymskie znikło z programu samodzielnych przedmiotów na studiach uniwersyteckich. Niewiele to pomogło, ponieważ dyskusja nad celowością takiego rozwiązania i przydatnością nauczania prawa rzymskiego trwała nadal, a rady wydziałów prawa stopniowo powracały do poprzedniego modelu studiów prawniczych i ta reforma programu z czasem sama wygasła, bez protestu dawnych ideologów. Trafnie podsumował tę sytuację Jan Kodrębski, który w 1997 r. we wstępie do piątego wydania podręcznika prawa rzymskiego autorstwa Kazimierza Kolańczyka napisał: „W szczególności, nie ma już potrzeby bronić prawa rzymskiego przed motywowanymi ideologicznie atakami”.

Gdy chodzi natomiast o stosowanie metod marksistowskiej filozofii, to wśród polskich romanistów opinię jej wyraźnego zwolennika uzyskał właśnie K. Kolańczyk, którego podręcznik *Prawo rzymskie* (Warszawa 1973) został oceniony przez recenzenta (A. Wilińskiego) jako chyba najpełniejsza (w Polsce) próba realizacji metody marksistowskiej w zastosowaniu do dydaktyki prawa rzymskiego⁴⁴. K. Kolańczyk zrewanżował się opinią o twórczym i owocnym stosowaniu przez A. Wilińskiego w badaniach nad prawem rzymskim metody materializmu dydaktycznego i historycznego⁴⁵. Były to jednak raczej etykiety metodologiczne, dobrze widziane przez ówczesne władze i decydentów (np. w sprawach awansowych). Jako mniej udane próby zastosowania tej metodologii oceniono usiłowania w powyższym zakresie Borysa Łapickiego⁴⁶.

W każdym razie w dotychczasowych zewnętrznych ocenach przyjmuje się, że Polska i Węgry nigdy nie ugięły się przed marksistowskimi tezami o obumieraniu prawa, jak to nastąpiło w NRD. W Czechach i Słowacji prawie utracony teren romanistyczny został odzyskany, w państwach byłej Jugosławii sytuacja jest stabilna. W rezultacie prawo rzymskie w dawnych krajach komunistycznych może być już przedstawiane bez zastrzeżeń i uprzedzeń; nie musi już straszyć jako wyraz prawa wyzyskującej i wstrząsanej kryzysami panującej klasy właścicieli niewolników⁴⁷. Całość tej problematyki wymaga jednak gruntowniejszych badań⁴⁸.

⁴⁴ Recenzja A. Wilińskiego: CPH 1974, T. 26, z. 2, s. 238. Por. też M. Niziołek: *Über den Unterricht...*, s. 443—453.

⁴⁵ Zob. M. Kuryłowicz: *Prof. Dr Adam Wiliński...*, s. 21.

⁴⁶ Por. M. Staszko: *W sprawie poglądów prawnych niewolników i proletariatus rzymskich. (Uwagi na tle pracy prof. B. Łapickiego)*. CPH 1956, T. 8, z. 2, s. 332—336; także H. Geremkova, T. Łoposzko: *Borys Łapicki. Poglądy prawne niewolników i proletariatus rzymskich. Studium historyczne na tle bazy gospodarczej i antagonizmów klasowych*. „Przegląd Historyczny” 1956, T. 47, z. 2, s. 400. Ostatnio o poglądach Borysa Łapickiego B. Czech-Jezierska: *Wolność i godność w starożytnym Rzymie — dobra osobiste czy społeczne? Kilka uwag na tle poglądów Borysa Łapickiego* [w druku].

⁴⁷ A. Wacke: *Zur gegenwärtigen Lage...*, s. 208—210. Por. też. M. Niziołek: *Über den Unterricht...*, s. 443—453.

⁴⁸ Program badawczy „Prawo rzymskie w Polsce Ludowej 1944—1989” przedstawiła na seminarium prawa rzymskiego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim dr Bożena Czech-

4. Pierwszych naukowych dyskusji pomiędzy romanistami tradycyjnymi i marksistowskimi dostarczył międzynarodowy kongres prawa rzymskiego i historii prawa w 1948 r. w Weronie⁴⁹. Wystąpienia na tymże kongresie przyniosły znaczące miejsce w tym zakresie romanistom z Czechosłowacji⁵⁰, a przede wszystkim M. Bartoškowi, który zaprezentował nurt marksistowski w romanistyce. Z krytycznymi uwagami co do ustroju socjalistycznego, nauki marksistowskiej oraz nowej metody badawczej wystąpił włoski profesor nauk politycznych Francesco Colotti, który uznał socjalizm za czarne czasy, początek upadku nauki i koniec kultury, zaś na określenie marksistowskich teoretyków posłużył się sformułowaniem *scimmie e pappagalli* („małpy i papugi”), co zostało odebrane przez M. Bartoška jako szyderstwa i obelgi, zastępujące merytoryczną dyskusję⁵¹. W konsekwencji podjął energiczną polemikę, publikując kolejne artykuły, wykładające cele i metody zastosowania marksistowskiej ideologii w romanistyce, a także określające konkretne plany badań nad prawem rzymskim w duchu marksizmu-leninizmu. Programowy w tym zakresie był artykuł *Come si dovrebbe studiare attualmente il diritto Romano (Jak powinno się studiować aktualnie prawo rzymskie)*⁵² oraz wymieniona już monografia *Římské právo a socialistická společnost* (Praha 1966), ogłoszona jednakże w mało dostępnym dla zachodniej nauki języku czeskim; ponadto opublikowany w tymże roku (1966) kolejny programowy artykuł pod tytułem: *Metodo tradizionale e materialismo storico nella metodologia del diritto Romano (Metoda tradycyjna a materializm historyczny w metodologii prawa rzymskiego)*⁵³. Duży rozgłos przyniosła M. Bartoškowi intensywne polemika z włoskim romanistą Biondo Biondim⁵⁴, w której wystąpił z obszernym tekstem: *Si, diritto romano e marxismo (Tak, prawo rzymskie i marksizm)*, w którym zebrał najważniejsze tezy swojego programu⁵⁵. Polemika ta stała się przyczynkiem do

---

-Jezierska; cytowane tu jej artykuły pochodzą z tego właśnie planu i zakresu. Zob. również teje autorki: *Ius publicum i ius privatum w poglądach tzw. romanistyki marksistowskiej (przegląd Czechosłowacji)*. „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, T. 108, s. 41—64.

⁴⁹ *Atti di Congresso internazionale di diritto romano e di storia del diritto*. Vol. I—IV. Milano 1951—1953.

⁵⁰ Na kongresie w imieniu romanistyki marksistowskiej poza M. Bartoškem wystąpili również Karol Rebro, Vaclav Budil i Joseph Klima. Zob. M. Bartošek: *Římské právo...*, s. 30—31, przyp. 133.

⁵¹ F. Collotti: *Tentativi di rinascita del materialismo storico in Oriente*. „IUS” 1951, s. 130—133; M. Bartošek: *Římské právo...*, s. 30.

⁵² M. Bartošek: *Come si dovrebbe studiare...*, s. 319—333.

⁵³ Idem: *Metodo tradizionale...*, s. 93—103.

⁵⁴ Biondo Biondi (1988—1966) — profesor prawa rzymskiego na Katolickim Uniwersytecie Sacro Cuore w Mediolanie. Prezentował dogmatyczne podejście do nauki z rygorystyczną metodologią, głównie w duchu chrześcijańskim. Pozostawił m.in. obszerne dzieło pt. *Il diritto romano cristiano* (3 tomy w latach 1952—1954). Zob. W. Litewski: *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*. Kraków 1998, s. 293.

⁵⁵ Ogłoszony drukiem w „KLIO. Beiträge zur Alten Geschichte” 1974, Bd. 56, s. 245—295.

międzynarodowej dyskusji wokół marksistowskiej romanistyki⁵⁶, aczkolwiek wyobrażenia M. Bartoška o „jednolitym i silnym froncie ideologicznym” tego nurtu romanistyki należy dzisiaj uznać za przesadne i bardziej futurystyczne niż realne.

Publikacje M. Bartoška, ukazujące się w językach obcych, miały niewątpliwie większą szansę na oddźwięk u romanistów zachodnich. Spotkały się też z komentarzami, choć przeważnie nie były to polemiki merytoryczne, a raczej uwagi sygnalizujące istnienie takiego kierunku w romanistyce⁵⁷. W sumie jednak program M. Bartoška został zauważony w literaturze zachodniej pomimo sceptycyzmu wobec propagowanej przez niego bezkompromisowo nowej metody. W dalszej perspektywie naukowej widział czeski uczony jedynie romanistykę marksistowską, zaś przeciwstawiana jej romanistyka burżuazyjna miała zejść do roli co najwyżej informacyjnej. Do bieżących zadań nowej romanistyki marksistowskiej miało należeć natomiast śledzenie metodologicznie poprawnych kierunków badawczych oraz wspieranie ich przez krytyczne oceny i własne opracowania⁵⁸. Samo wywołanie takiej polemiki uznał jednak autor za poważne osiągnięcie nauki socjalistycznej, chociaż w późniejszej ocenie słowackiego romanisty K. Rebro dyskusje M. Bartoška z romanistami burżuazyjnymi, aczkolwiek pożyteczne, ostatecznie nie spełniły naukowych celów, ponieważ obie strony pozostały niewzruszone przy swoich stanowiskach⁵⁹.

W literaturze państw zachodnich poglądy na sytuację socjalistycznej nauki prawa rzymskiego były zróżnicowane. Można było spotkać się z twierdzeniami, że sowiecki reżim był wrogi wobec całej kultury klasycznej, a osiągnięcia historycznego materializmu w zakresie historii prawa są bezużyteczne⁶⁰. Natomiast Paul Koschaker ironicznie zauważył, że jeśli studenci sowieccy opanowaliby w pełni podręcznik I.B. Nowickiego, to mieliby większą wiedzę w zakresie prawa rzymskiego niż ich koledzy niemieccy⁶¹. O ile jednak w latach pięćdziesiątych

⁵⁶ B. Biondi polemizował z M. Bartoškem m.in. w artykułach: *Diritto Romano e marxismo* (1953) oraz *Crisi del diritto e marxismo* (1957), umieszczonych ostatecznie w jego *Scritti giuridici*. Vol. 1. Milano 1965, s. 497—515, 517—539.

⁵⁷ Np. włoski romanista Giuseppe Grosso sugerował czeskiemu romanście stworzenie podręcznika — instrukcji do metody marksistowskiej w romanistyce (por. „IURA” 1953, T. 4, s. 419); również A. Torrent: *Introducción metodológica al estudio del derecho romano*. Oviedo 1974, s. 145.

⁵⁸ Por. K. Kolańczyk: *O pochodzeniu i stanowisku społecznym prawników rzymskich*. CPH 1955, T. 7, z. 1, s. 261. Zob. też P. Blaho: *Einige Glossen zur Methodologie marxistischer Romanistik*. „KLIO Beiträge zur Alten Geschichte” 1979, Bd. 61, Nr. 1, s. 41—47; Idem: *Das römische Recht und die Methode der Rechtsvergleichung*. In: *Aktuelle Fragen der Methodologie in den Altertumswissenschaften. Rechtsgeschichte*. Rostock 1979, s. 33—41.

⁵⁹ K. Rebro: *Socialistická společnost...*, s. 45, p. 70; por. też K. Kolańczyk we wskazanej już (przyp. 6) recenzji książki M. Bartoška, s. 157. Szerzej o tezach metodologicznych M. Bartoška patrz B. Czech-Jezierska wyżej przyp. 17.

⁶⁰ E. Pólay: *Das römische Recht...*, s. 361 wskazuje na publikacje włoskie Edoardo Carellego i Bruno Paradisi.

⁶¹ Zob. P. Koschaker: *Europa und das römische Recht*. München 1958, s. 356.

romanistyka marksistowska zasadniczo nie była traktowana poważnie i nie mogła przedstawić znaczących naukowych osiągnięć, to w latach siedemdziesiątych była już zdecydowanie zauważana⁶². Tak np. wybitny włoski romanista Antonio Guarino nie tylko odnotował ożywienie studiów romanistycznych w państwach socjalistycznych, ale uznał metodę historycznego materializmu stosowaną w tych badaniach za „w pełni uprawioną, płodną interesującymi wynikami, nawet jeśli nie zawsze przekonującymi”⁶³. Literatura socjalistyczna była powoływana jednak incydentalnie i przede wszystkim w zakresie metodologii, nie zaś argumentacji naukowej⁶⁴. Generalnie jednak romanistyka marksistowska była krytykowana przede wszystkim z powodu sztywno przyjętej metody historycznego i dialektycznego materializmu⁶⁵.

W przedstawionych wizjach nowa i coraz silniejsza romanistyka marksistowska miała zastąpić dotychczasowe podziały romanistyczne, albowiem w przyszłości prawo i inne nauki społeczne, w tym prawo rzymskie oraz historia prawa, miały być studiowane i badane wyłącznie przy pomocy jednej, zwycięskiej metody dialektycznego i historycznego materializmu⁶⁶. Historia odesłała jednak marksistowskie tezy i programy, łącznie z marksistowską romanistyką, do lamusa, aczkolwiek pozostał interesujący historyczny przyczynek do dziejów nauki prawa rzymskiego.

Bibliografia

Andreev M.: *Rimsko czastno prawo*. Sofia 1958.

Atti di Congresso internazionale di diritto romano e di storia del diritto. Vol. I—IV. Milano 1951—1953.

Bartošek M.: *Come si dovrebbe studiare attualmente il diritto Romano*. „Studi in onore di Vincenzo Arangio Ruiz” 1952, Vol. I.

⁶² P. Blaho: *Einige Glossen...*, s. 41—47.

⁶³ A. Guarino: *Diritto privato romano*. Napoli 1966, s. 8. Tłum. — M.K.

⁶⁴ Przykładowo wskazuje się np. na marksistowską metodologię fundamentalnej pracy F. De Martino: *Storia della costituzione romana*. Vol. 1—2. Napoli 1951—1955; por. recenzję M. Staszkiwa: CPH 1956, T. 8, z. 1, s. 353; także A. Wiliński: *Początki i wczesne dzieje ustroju rzymskiego (na marginesie książki Francesco De Martino, Storia della costituzione romana, t. I Napoli, E. Jovene, 1972, wydanie drugie)*. CPH 1975, T. 27, z. 1, s. 295—306.

⁶⁵ Dyskusja sięgnęła nawet Meksyku — por. M.I. Cubria: *Materialismo histórico y Derecho Romano*. „Revista del la Facultad de Derecho de México” 1952, Vol. II, s. 97—135; K. Kolańczyk: *O pochodzeniu...*, s. 259, przyp. 194a.

⁶⁶ M. Bartošek: *Für eine wirklich historische Auslegung der römischen Rechtsquellen*. In: „*Sein und Werden im Recht*“. Festgabe für Ulrich von Lübtow zum 70. Geburtstag. Berlin 1970, s. 266.

- Bartošek M.: *Diritto Romano e Teoria dello Stato e del Diritto*. Zaragoza 1967 (Separata de Le Revista „Temis“ 1967, nr 21).
- Bartošek M.: *Für eine wirklich historische Auslegung der römischen Rechtsquellen*. In: „*Sein und Werden im Recht*“. Festgabe für Ulrich von Lübtow zum 70. Geburtstag. Berlin 1970.
- Bartošek M.: *Metodo tradizionale e materialismo storico nella metodologia del diritto Romano*. In: *La storia del diritto nel quadro delle scienze storiche*. Firenze 1966.
- Bartošek M.: *Římské právo a socialistická společnost*. Praha 1966.
- Bartošek M.: *Si, diritto romano e marxismo*. „KLIO. Beiträge zur Alten Geschichte“ 1974, Bd. 56.
- Benedek F.: *Pflege und Literatur des römischen Rechts in Ungarn seit 1945*. In: *Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts. Referate der Internationalen Arbeitskonferenz für Rechtsgeschichte und römisches Recht*. (Szeged 18—20 September 1969). „Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica“. Szeged 1970.
- Bernáth Z.: *Praktische Bedeutung des Unterrichtes der Rechtsgeschichte und des römischen Rechtes vom Gesichtspunkt des geltenden Rechtes*. In: *Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts. Referate der Internationalen Arbeitskonferenz für Rechtsgeschichte und römisches Recht*. (Szeged 18—20 September 1969). „Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica“. Szeged 1970.
- Biondi B.: *Crisi del diritto e marxismo*. In: *Scritti giuridici*. Vol. 1. Milano 1965.
- Biondi B.: *Diritto Romano e marxismo*. In: *Scritti giuridici*. Vol. 1. Milano 1965.
- Biondi B.: *Il diritto romano cristiano*. Vol. I—III. Milano 1952—1954.
- Blaho P.: *Das römische Recht und die Methode der Rechtsvergleichung*. In: *Aktuelle Fragen der Methodologie in den Altertumswissenschaften. Rechtsgeschichte*. Rostock 1979.
- Blaho P.: *Einige Glossen zur Methodologie marksistischer Romanistik*. „KLIO Beiträge zur Alten Geschichte“ 1979, Bd. 61, Nr. 1.
- Blaho P.: *Karol Rebro — analiza jeho vedeckeho diela*. „Pravny obzor“ 2012, T. 95.
- Blaho P.: *Otázky rozvoja marxistickej vedy o rímskom práve a jej význam v socialistickej spoločnosti*. „Pravny obzor“ 1974, t. 57.
- Brósz R.: *Bekämpfung versteinierter Vorurteile und andere aktuelle Aufgaben im Unterricht des römischen Rechts*. In: *Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts. Referate der Internationalen Arbeitskonferenz für Rechtsgeschichte und römisches Recht*. (Szeged 18—20 September 1969). „Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica“. Szeged 1970.
- Chmiel A.: *Studia Profesora Adama Wilińskiego nad rzymskim prawem karnym*. „Studia Iuridica Lublinensia“ 2010, nr 13.
- Ciągwa J.: *Karol Rebro (1912—2000)*. „Czasopismo Prawno-Historyczne“ 2002, T. 54, z. 1.
- „*Colloqui*“ con i Romanisti dei Paesi Socialisti. *Rassegna 1974—1984*. Gruppo di ricerca sulla diffusione del Diritto romano. Sassari 2000.
- Collotti F.: *Tentativi di rinascita del materialismo storico in Oriente*. „IUS“ 1951.
- Cubria M.I.: *Materialismo histórico y Derecho Romano*. „Revista del la Facultad de Derecho de México“ 1952, Vol. II.

- Czachórski W.: *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historyczno-prawnych wśród nauk historycznych i prawnych*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1969, T. 21, z. 2.
- Czech-Jeziarska B.: *Ius publicum i ius privatum w poglądach tzw. romanistyki marksistowskiej (przykład Czechosłowacji)*. „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, T. 108.
- Czech-Jeziarska B.: *Milan Bartošek i problem „właściwej metody” w badaniach nad prawem rzymskim (z dalszą literaturą)*. W: *In varietate concordia. Księga jubileuszowa z okazji XXX-lecia pracy naukowej Profesora Bronisława Sitka*. Warszawa 2019 [w druku].
- Czech-Jeziarska B.: *Powojenne losy nauczania prawa rzymskiego w Polsce Ludowej (1944—1989)*. „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, nr 8 (1).
- Czech-Jeziarska B.: *Problematyczna pozycja prawa rzymskiego po II wojnie światowej w państwach socjalistycznych — przypadek Czechosłowacji*. W: *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*. Gdańsk—Olsztyn 2017.
- Czech-Jeziarska B.: *Roman law in People’s Poland. Stages of transformation*. „The Journal of Juristic Papyrology”. Supplement XXIX (*Mater familias. Scritti romani-stici per Maria Zabłocka*). Varsavia 2016.
- Czech-Jeziarska B.: *Środowisko romanistyczne wobec „reformy Baszkiewicza” z 1975 roku*. W: *Ad laudem magistri nostri. Mistrzowie. Dzieła romanistyki polskiej*. Red. E. Gajda. Toruń 2018.
- Czech-Jeziarska B.: *Wolność i godność w starożytnym Rzymie — dobra osobiste czy społeczne? Kilka uwag na tle poglądów Borysa Łapickiego*. [w druku].
- De Martino F.: *Storia della costituzione romana*. Vol. 1—2. Napoli 1951—1955.
- Dell’Oro A.: *Il diritto Romano oggi in Polonia*. In: *Conversazioni Giuridiche*. Bologna 1970.
- Geremkowa H., Łoposzko T.: *Borys Łapicki. Poglądy prawne niewolników i proletariuszy rzymskich. Studium historyczne na tle bazy gospodarczej i antagonizmów klasowych*. „Przeгляд Historyczny” 1956, T. 47, z. 2.
- Giedroyc J.: *W poszukiwaniu innej historii. Antologia tekstów opublikowanych na łamach periodyków Instytutu Literackiego w Paryżu*. Red. R. Stobiecki, S.M. Nowinowski. Łódź 2015.
- Guarino A.: *Diritto privato romano*. Napoli 1966.
- Huchthausen L., Härtel G.: *Römisches Recht*. Berlin—Weimar 1975 (2 Aufl 1983).
- Jankowski M.: *Le droit romain en Union soviétique*. „Revue historique de droit français et étranger” 1990, vol. 68, n° 1.
- Kachlak T.: *K. Marks i F. Engels o starożytności klasycznej*. Warszawa 1967.
- Kempisty H.: *O właściwym profilu i program studiów prawniczych*. „Prawo i Życie” 1964, nr 11 (211).
- Kolańczyk K.: *O pochodzeniu i stanowisku społecznym prawników rzymskich*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1955, T. 7, z. 1.
- Kolańczyk K.: *Prawo rzymskie*. Warszawa 1973.
- Koschaker P.: *Europa und das römische Recht*. München 1958.
- Kosior W.: *Nauczanie prawa rzymskiego we współczesnej Rosji*. „Annales UMCS” 2018, Vol. LXV.
- Kuryłowicz M.: *Das römische Recht in seiner Bedeutung für den Unterricht im gegenwärtigen Zivilrecht in der VR Polen*. In: *Internationale Konferenz für Rechts-*

- geschichtswissenschaft*. Humboldt Universität zu Berlin. Protokollband 1. Berlin 1978.
- Kuryłowicz M.: *Illotis manibus. Henryk Kupiszewski i współczesne dyskusje romanistyczne w Polsce*. „Zeszyty Prawnicze” 2015, T. 15, nr 2.
- Kuryłowicz M.: *Prof. Dr Adam Wiliński (w 100-lecie urodzin i 60-lecie doktoratu)*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2009, nr 12.
- Kuryłowicz M.: *Tradycje prawa rzymskiego w rozwoju polskiego prawa cywilnego*. W: *Tradycja i postęp w prawie*. Lublin 1983.
- Kuryłowicz M.: *Wokół zagadnień nauczania prawa rzymskiego*. „Życie Szkoły Wyższej” 1974, nr 3—4.
- Kuryłowicz M.: *XII Kolokwium romanistów z państw centralnej i wschodniej Europy oraz Azji*. Irkuck, 12—16 października 2009. „Studia Iuridica Lublinensia” 2010, T. 13.
- Kuziszczin W.: *Genesis rabowladziełcheskich latifundij w Italii*. Moskwa 1976.
- Litewski W.: *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*. Kraków 1998.
- Łopatka A.: *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historyczno-prawnych wśród nauk historycznych i prawnych*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1970, T. 22, z. 1.
- Maszkina N.: *Historia starożytnego Rzymu*. Warszawa 1950.
- Niziołek M.: *Über den Unterricht des römischen Rechts in sozialistischen Staaten*. „Rivista internazionale di diritto romano e antico” 1969, nr 16.
- Nowicki I.B.: *Rimskoje czastnoje prawo*. Moskwa 1948.
- Ojzerman T.: *Powstanie filozofii marksistowskiej*. Warszawa 1966.
- Opalek K.: *Problemy metodologiczne nauki prawa*. Warszawa 1962.
- Peretierski I.S.: *Drevnij Rim*. Moskwa 1945.
- Peretierski I.S.: *O prawnym położeniu niewolnika w starożytnym Rzymie*. „Uczonyje zapiski”. Moskwa 1939.
- Pidoprigora O.A.: *Rimskie privatne prawo. Akademiceskij kurs*. Kiiw 2001. „Zeszyty Prawnicze” 2002, T. 2.
- Pólay E.: *Das römische Recht in den sozialistischen Ländern*. „Labeo” 1967, T. 13.
- Pólay E.: *L'insegnamento del diritto romano nei paesi socialisti*. „Studi Saresi” I. Milano 1969.
- Pólay E.: *O nowe kierunki badań prawa rzymskiego*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1963, T. 15, z. 2.
- Pólay E.: *Reforme und Reformvorschläge im Bereiche des Unterrichtes des römischen Rechts nach dem zweiten Weltkrieg in Ungarn*. V: *Pravnicka vzdelanosť na Slovensku, 1848—1971*. Bratislava 1975.
- Rebro K.: *Società socialista e cultura giuridica romana*. „Index” Quaderni camerti di studi romanistici“ 1983—1984, nr 12.
- Rebro K.: *Socialistická spolonost a rimskopravna kultúra*. Bratislava 1979.
- Rimskoje czastnoje prawo*. Red. I.B. Nowicki, I.S. Peretierski [et al.]. Moskwa 1948.
- Sacco R.: *Il Sustrato romanistico del diritto civile dei paesi socialisti*. In: *Studi in onore di Giuseppe Grosso*. Vol. IV. Torino 1971.
- Soukup L.: *Josef Tureek*. V: *Antologie eskoslovenske pravnı vedy v letech 1918—1939*. Praha 2009.
- Spirkin A.: *Zarys filozofii marksistowskiej*. Warszawa 1968.

- Staszków M.: *W sprawie poglądów prawnych niewolników i proletariatus rzymskich. (Uwagi na tle pracy prof. B. Łapickiego)*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1956, T. 8, z. 2.
- Stojčević D.: *Sollen die Studenten der Rechtswissenschaft in den sozialistischen Ländern römisches Recht als Pflichtfach haben*. In: *Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts. Referate der Internationalen Arbeitskonferenz für Rechtsgeschichte und römisches Recht*. (Szeged 18—20 September 1969). „Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica”. Szeged 1970.
- Sztajerman H.: *Społeczeństwo zachodniorzymskie w III w.* Warszawa 1960.
- Tatarkiewicz W.: *Historia filozofii*. T. 3. Warszawa 1970.
- Torrent A.: *Introducción metodológica al estudio del derecho romano*. Oviedo 1974.
- Tureček J.: *Reforma právnického studia*. Praha 1946.
- Tureček J.: *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha 1963.
- Utczenko S.: *Kryzys i upadek republiki w starożytnym Rzymie*. Warszawa 1973.
- Vaněček V.: *Nauczanie historii prawa w Czechosłowacji*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1957, T. 9, z. 1.
- Wacke A.: *Zentrum für römisches Recht an Moskaus Lomonossow-Universität gegründet*. „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung” 1998, Bd. 115.
- Wacke A.: *Zur gegenwärtigen Lage der Romanistik in Europa*. „Orbis Iuris Romani” 2000, T. 6.
- Wiliński A.: *Das Problem einer didaktischen Zusammenarbeit von Romanisten und Zivilisten in der Rechtswissenschaftlichen Fakultäten*. In: *Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts. Referate der Internationalen Arbeitskonferenz für Rechtsgeschichte und römisches Recht*. (Szeged 18—20 September 1969). „Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica”. Szeged 1970.
- Wiliński A.: *Das römische Recht. Geschichte und Grundbegriffe des Privatrechts mit einem Anhang über Strafrecht und Strafprozess*. Leipzig 1966.
- Wiliński A.: *Początki i wczesne dzieje ustroju rzymskiego (na marginesie książki Francesco De Martino, Storia della costituzione romana, t. I Napoli, E. Jovene, 1972, wydanie drugie)*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, T. 27, z. 1.
- Żołnierczuk M.: *Elementi romanistici nel Codice civile della Repubblica Democratica Tedesca*. „Index” 1988, nr 16.

Marek Kuryłowicz

Skizze zur Geschichte der so genannten marxistischen Romanistik

Schlüsselwörter: römisches Recht, sozialistische Staaten

Zusammenfassung: Die Marxistische Romanistik kennzeichnete einen neuen Trend in der Erforschung des römischen Rechts, der sich vom Formalismus und Dogmatismus der traditionellen bürgerlichen Romanistik abwandte und ihr eine neue Methodologie des dialektischen und historischen Materialismus entgegensetzte, wobei der Schwerpunkt auf dem Klassenkampf lag. Zum Ort dieser ideologischen Expansion wurden in erster Linie solche Länder, die unter dem

Einfluss der UdSSR standen. Die Hauptrolle spielte die tschechoslowakische Wissenschaft unter der Leitung des tschechischen Romanisten Professor Milan Bartošek, der sogar als „Herold der marxistischen Romanistik“ galt. In anderen Ländern des sozialistischen Blocks erlag die Romanistik neuen Einflüssen in geringerem und differenzierterem Ausmaß. Polen und Ungarn behielten die am stärksten unabhängige Position bei, während die Deutsche Demokratische Republik eine drastische Ausnahme wurde, in der die gesamte Rechtswissenschaft überhaupt eingeschränkt wurde und das römische Recht als Vorlesungsfach und wissenschaftliche Disziplin eigentlich nicht mehr existierte. Die Geschichte verwarf diese Thesen und Programme, auch die marxistische Romantik, als veraltet, obwohl ein interessanter historischer Beitrag zur Geschichte des Studiums des römischen Rechts erhalten blieb.

Marek Kuryłowicz

A sketch for the history of the so-called Marxist Romanistics

Keywords: Roman law, socialist states

Summary: Marxist Romanistics meant a new trend in the study of Roman law, moving away from the formalism and dogmatism of traditional bourgeois Romanistics and juxtaposing it creatively with a new methodology of dialectic and historical materialism, with particular emphasis on class struggle. The place of this ideological expansion was, first and foremost, the countries which came under the influence of the USSR. The leading role was played by Czechoslovakian studies under the guidance of the Czech romanist, Professor Milan Bartošek, who was even considered a “herald of Marxist Romanistics.” In other countries of the socialist bloc the romanists gave in to new influences to a lesser and more varied extent. Poland and Hungary retained the most independent position, the drastic exception being the German Democratic Republic, where the whole science of law was reduced in general, and Roman law as an academic subject and scientific discipline ceased to exist. Although history has outmoded these theses and programmes, including Marxist Romanistics, an interesting historical contribution to the history of Roman law has remained.